

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

Укук коргоо органдары суракка чакырууну бийликке сын айткандарды куугунтуктоо чарасы катары көбүрөөк колдоно баштады. Мисалы, 1-майда Шабдан уулу Чынарбекти (Али Шабданды) Талас облустук ИИБ тапшырмасы боюнча укук сактоо органынын имаратына жеткирип, социалдык тармактагы бийликтин иш-аракеттерин сындаган бир нече постту көчүрүп илгени үчүн түшүнүк кат жаздырышкан.

Укук коргоо органдары бийликке сын айткандарды куугунтуктоо чарасы катары суракка чакырууну көбүрөөк колдоно баштады. Мисалы, 1-майда Али Шабдан аттуу жаранды УКМКнын тапшырмасы боюнча Талас облустук ИИБ укук сактоо органынын имаратына жеткирип, социалдык тармактагы бийликти сындаган бир нече постту көчүрүп илгени үчүн түшүнүк кат жаздырышкан.

15-июлда УКМК “Стенд-ап” шоуусунун катышуучусу Назгүл Алымкулованы суракка чакырткан. Буга анын күлкүлүү видеосунда белгилүү америкалык рэперлердин биринин келбетине өлкөбүздүн Президентинин сүрөтүн чаптагандыгы себеп болгон деп болжолдонууда. Окуянын чоо-жайы белгисиз, анткени Назгүл сотко чейинки териштирүү материалдарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюп берген. 17-июлда КР ИИМдин тергөө кызматы “Меместан” Фейсбук баракчасынын администратору Арген Бактыбек уулу жана анын жубайы Эркин Асанбаеваны суракка чакырган. Жубайларды коштоп барган юрист Нурбек Токтакунов алар бийликти күч менен басып алуу жөнүндө чакырыктарга байланышкан (КР ЖК 310-беренеси) иш боюнча күбө катары чакырылганын айтты. Бирок суракта мемдер (тамашалуу сүрөттөр) колдонулган посттор жөнүндө сөз болгон. Арген да, Эркин да сотко чейинки териштирүү материалдарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюп беришкен.

Мамлекет башчысын соцтармактарда тамашалагандыгы же сындагандыгы үчүн суракка чакырган учурлар мурун да болгон. Алсак, 2018-жылы сүрөтчү Никита Тарасенкону прокуратурага аңгемелешүүгө чакырып, КР Президенти С. Жээнбековдун жалгыздыгы жөнүндө тамаша сүрөттү жарыялагандыгына байланыштуу түшүнүк кат жазуусун өтүнүшкөн. 2019-жылы Николай Тарасенкону соцтармакта бийликти уюшкан кылмыштуу топко салыштырган жазуусу үчүн УКМКга суракка чакырышкан.

Бул ЖМКда жазылып, элге белгилүү болуп калган гана окуялар, чындыгында мындай окуялар алда канча көп кездешет.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

Биз аталган окуялардын баарында жарандардын укуктары мыйзамсыз чектелген деп эсептейбиз. КР Конституциясы ар бир адамдын сөз жана пикир айтуу эркиндигине болгон укугуна кепилдик берет. Бул укукка Негизги мыйзамда жазып көрсөтүлгөн конкреттүү максаттарды көздөгөн учурларда (улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, коомдогу саламаттыкты жана калктын адеп-ахлак саламаттыгын, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо зарыл болгондо) гана кийлигишүүгө жол берилет.

Кандай гана формада (соцтармактагы видео, сүрөт, макала) болбосун, бийликти сыңдоо жазык нугунда жазалануучу кылмыш болуп саналбайт, ал эми суракка чакыруу – дал ушул жазык ишине байланыштуу сотко чейинки териштирүү болуп саналат.

Жазык кодексинде укукка каршы келген маалыматты тараткандыгы үчүн жоопкерчиликти жаратуучу иш-аракеттердин толук тизмеги каралган. Укукка каршы маалыматты таратуу дегенде жапырт бейбаштыкка, конституциялык түзүмдү кулатуу, кастыкты (диндер аралык, аймактар каралык ж.б.у.с.) козутуу, экстремисттик материалдарды таратуу аракеттерин түшүнөбүз. Ушундай укукка каршы иш-аракеттери үчүн адам жазык жоопкерчилигине тартылышы мүмкүн. Бирок бийликти сыңдоо бул тизмекке кирбейт. Буга байланыштуу бийликтин дарегине сын айткандыгы үчүн суракка чакыруу мыйзамга туура келбейт. Ошондуктан тергөөчүнүн мындай иш-аракеттерине сөзсүз түрдө даттануу керек.

“Медиа полиси институтунун” юристтери даярдаган бул колдонмодо эгер сизди суракка чакырып калса, эмнени билүү керектигин түшүндүрүп беребиз.

- 1. Бийликти сыңдоо кылмыш эместигин, ал үчүн суракка чакыруу УКМК жана ИИМдин компетенциясына кирбей тургандыгын эске алыңыз.***
- 2. Суракка барар алдында сөзсүз социалдык тармакка пост жазып, чакыруу кагазынын сүрөтүн жүктөңүз.***
- 3. Чакырса барбай койбоңуз, бирок зарыл себептериңиз болсо, анда качан барууну өзүңүзгө ыңгайлуу убакытка жылдыртып коюңуз.***
- 4. Тынымсыз суракка алуу убактысы 4 сааттан ашпоого тийиш.***
- 5. Суракка адвокатсыз барбаңыз.***

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

6. Суракка күбө же шектүү адам катары чакырылып жатканыңызды тактап алуу зарыл.

7. Сизди тергөөчү гана суракка алууга укуктуу, ошондуктан суракты ким жүргүзүп жатканын тактап сураңыз. Суракта сылык болуңуз, бирок ашыкча эч нерсени сүйлөбөңүз, “суроо – жооп” схемасын эске алыңыз.

8. Маалыматты ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюу зарылдыгын түшүндүрүп берүүнү талап кылуу зарыл. Эгер эмне үчүн экени түшүндүрүлбөсө, кол койбоо керек (адвокат милдеттүү түрдө катышуу керек).

9. Мыйзамсы суракка чакырган жана маалыматты ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюуну талап кылган учурда даттаныңыз.

1. Тыянактар

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

1. Бийликти сындoo кылмыш эместигин, ал үчүн суракка чакыруу УКМК жана ИИМдин компетенциясына кирбей тургандыгын эске алыңыз

Эгер КР “Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук кызматтары жөнүндө” мыйзамында аныкталган ачык тизмекти карасак, улуттук коопсуздук кызматтынын компетенциясына мамлекет башчы тууралуу терс маанидеги кеп-сөздөрдү көзөмөлдөө, анан буга байланыштуу сотко чейинки өндүрүш жүргүзүү иштери кирбейт.

Интернеттеги кеп-сөздөрдү мониторингдөө жана тергөө (сотко чейинки өндүрүш) коомдун жана мамлекеттин коопсуздугун камсыздоо, КР конституциялык түзүмүнө, эгемендигине жана аймактык бүтүндүгүнө кыянаттык кылуу аракеттерин аныктоо, алдын алуу жана бөгөттөө максаттарында гана жүргүзүлүшү мүмкүн экендиги даана түшүнүктүү. УКМК кайсы бир маалыматты жарыялаган жарандарга карата андан ары “алдын алуу чараларын көрүшү” үчүн кандайдыр бир материалдарды өткөрүп берүүгө да акысы жок.

КР “Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук кызматтары жөнүндө” мыйзамынын 1-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары коомдук тартипти, инсандын жана коомдун коопсуздугу камсыздоо, кылмышка каршы күрөшүү боюнча аткаруу-тескөө иш-милдеттерин жүзөгө ашырат.

Бийликти сындаган кандайдыр бир маалыматты жарыялоо коомдук тартипти бузбайт, өлкөнүн улуттук коопсуздугуна да коркунуч келтирбейт. Бийликтин иш-аракеттерин сындаганда, адам өзүнүн пикир айтуу боюнча конституциялык укугун жүзөгө ашырат. Ал эми бийлик кетирилген кемчиликтерди жоюу боюнча зарыл чараларды көрүүгө тийиш.

Мыйзамдарда таратылышы жазык жоопкерчилигине алып келе турга терс маанидеи маалыматтардын толук тизмеги такталган. Бул жагынан төмөнкүдөй учурларда тергөө амалдарын жүргүзүүгө жол берилет:

- террористтик иш-аракеттерге ачык үндөө (ЖК 242-беренеси, УКМК көзөмөлүндө);

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

- мыйзамдуу бийлик өкүлдөрүнө баш ийбөөгө, массалык баш-аламандыкка, жарандарды зомбулукка алууга чакыруу (ЖК 264-беренеси, 3-бөлүк, УКМК жана ИИМ көзөмөлүндө);
- бийликти күч менен басып алууга же күч менен кармап турууга, ошондой эле конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө үндөө, согушту пропагандалоо (ЖК 310-беренеси, УКМК көзөмөлүндө);
- расалык, этникалык, улуттук, диний же аймак аралык кастыкты козутуу (ЖК 313-беренеси, УКМК жана ИИМ көзөмөлүндө);
- экстремисттик материалдарды таратуу (ЖК 315-беренеси. УКМК жана ИИМ көзөмөлүндө).

Бийлик органдарынын мыйзамдуу талаптарына активдүү баш ийбөөгө жана жапырт башаламандыкка, ошондой эле жарандарга зомбулук кылууга чакырыктар боюнча буларды белгилей кетүү зарыл. Мында ушундай кылмышты жасаган адамдар башка адамдарды аталган иш-аракеттерди жасоого үндөө ниетин көздөгөн болууга тийиш. Бул жерде бийлик органдарынын мыйзамдуу талаптары жөнүндө сөз болуп жатканына көңүлүнүздөрдү бурабыз. Бул талаптар бийлик өкүлдөрүнүн иш-милдеттерин аткаруусу менен байланышкан. Мисалы, мамлекет башчысын тамашалаган сүрөттөрдү же анын өң-келбетин рэпердин сүрөттөгү жүзүнө чаптоо иш-аракети ушул кылмыштын курамын түзүшү мүмкүн эмес, анткени мындай тыюулар мыйзамда жок, бул жалпы башаламандыкка чакыруу да болуп саналбайт.

Бийликти күч менен басып алууга же күч менен кармап турууга, ошондой эле конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө үндөө, согушту пропагандалоо боюнча буларды белгилейбиз. Мындай чакырыктар бийлик ыйгарым укуктарын мыйзамдуу жүзөгө ашыруучу адамдарды жок кылууга же күч менен камап салууга, алардын ордуна укукка каршы иштерди жасаган адамдарды коюуга чакыруу ж.б.у.с. болушу мүмкүн. Бул жагынан алганда, митингге чакыруунун өзү эле ушундай кылмыштын курамын түзүшү мүмкүн эмес. Кылмыш курамы болушу үчүн чакырыкта конкреттүү, тактап айтканда, бийликти күч менен басып алуу боюнча сунуштар камтылган болушу керек.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

Мамлекет башчынын абийирин жана кадыр-баркын коргоо үчүн соттук териштирүүнүн жарандык гана тартиби каралгандыгын баса белгилегибиз келет. Конституцияга ылайык, ар бир жаран абийирин жана кадыр-баркын коргоого укуктуу (29-бер.), андыктан мындай маалыматтын таратылышы жарандык-укуктук жоопкерчиликке тартууга негиз болот. Ар бир жарандын, анын ичинен КР Президентинин абийири жана кадыр-баркы жарандык сотто, эч бир артыкчылыктарсыз эле, жалпы тартипте корголушу керек.

Мисалы, КР Президентинин абийирин жана кадыр-баркын коргоо зарыл болгон учурда КР “Кыргыз Республикасынын Президентинин ишмердигинин кепилдиктери жөнүндө” мыйзамынын 4-беренесинин экинчи абзацына ылайык, КР Президентинин абийирине жана кадыр-баркына доо кетирген маалыматтар таратылган учурда КР Баш прокурору КР Президентинин атынан анын абийирин жана кадыр-баркын коргоо үчүн моралдык зыяндын өлчөмүн алдын ала макулдашып, сотко кайрылууга милдеттүү.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

2. Суракка барар алдында сөзсүз социалдык тармакка пост жазып, чакыруу кагазынын сүрөтүн жүктөңүз.

Эгер сизди соцтармакта бийликке жакпаган жана сынчыл маанайдагы кандайдыр бир постторду жарыялаганыңыз үчүн чакырып жатышат деп ойлосонуз, анда, жогоруда көрсөтүлгөндөй, укук сактоочу органдардын мындай иш-аракети мыйзамсыз жана негизи жок экенин эске алыңыз. Тергөөчү муну билип туруп эле кимдир бирөөлөрдүн “каалап калганы” үчүн эле суракка чакырган болушу мүмкүн. Сиздин эң башкы коргонууңуз – ачык-айкындык экенин унутпаңыз.

Ошондуктан чакыруу кагазы тапшырылар замат аны жана чакыруу келгениги жөнүндө маалыматты соцтармакка жарыялаңыз. Чакыруу фактысынын жарыя айтылышы укук сактоо органдарынын кызматкерлеринин тартиптүү иштешине, процессуалдык талаптардын баарын так сакташына жана укугун кыянаттык менен пайдаланбашына өбөлгө түзөт.

Ошондой эле жакын туугандарыңызга жана досторуңузга да кабарлаңыз, анткени алар моралдык колдоо көрсөтүп, адвокатты катыштырууга көмөктөшүүсү мүмкүн. Досторуңузга же кесиптештериңизге кабарласаңыз, сиздин мамлекеттик мекемеде канча убакыт болушуңузду көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

3. Чакырса барбай калбаңыз, бирок зарыл себептериңиз болсо, анда качан барууну өзүңүзгө ыңгайлуу убакытка жылдыртып коюңуз.

Сурак – бул эксперттердин корутундусу, адистин көрсөтмөсү, заттык далилдерди чогултуу ж.б.у.с. менен катар далил чогултуу булактарынын бири болуп саналган сотко чейинки териштирүү алкагындагы тергөө иш чарасы (КР ЖПК 82-бер.). Суракка жаран жабырлануучу, шектүү, айыпталуучу же күбө катары чакырылышы мүмкүн.

Суракта тергөөчү **жазык ишинин өзүнө тиешелүү** жагдайлар жөнүндө күбөдөн өзү билген маалыматтар боюнча көрсөтмөлөрдү алышы мүмкүн.

Суракка сиз чакыруу кагазынын негизинде гана чакырылышыңыз мүмкүн, анда төмөнкүлөр көрсөтүлүүгө тийиш:

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

- ✓ сиздин фамилияңыз, атыңыз, кайсы макам менен (б.а. күбө, шектүү же айыпталуучу катары) чакырылып жатканыңыз;
- ✓ кимге жана кайсы дарек боюнча баруу керектиги;
- ✓ суракка баруу убактысы (күнү, сааты);
- ✓ адвокат чакыруу укугу жөнүндө эскертүү;
- ✓ жүйөлүү себеп болбосо, барбай койсоңуз эмне болору жөнүндө эскертүү (КР ЖПК 189-бер.).

Чакыруу кагазы кол койдуруп алуу менен тапшырылат. Чакырылуучу адам ордунда жок болсо, ага берип коюшу үчүн чакыруу кагазы үй-бүлөсүндөгү жашы жеткен адамдардын бирине тапшырылат.

Тергөөчүлөр жарандарды суракка телефон аркылуу чакырган учурлар көп эле кездешет. Жазык-процессуалдык мыйзамдары боюнча суракка телефонограмма (телефондон кабарлоо) аркылуу чакыруу мүмкүнчүлүгү каралбаганын билип коюңуз. Ошондуктан белгиленген тартипте чакыруу кагазын бергиле, б.а. өз колума тапшыргыла деп сылык өтүнүңүз. Чакыруу кагазы жумуш ордунузда көрсөтүү үчүн зарыл деп түшүндүрсөңүз болот. Ыңгайлуу болушу үчүн чакырууну мессенджер (ватсап, телеграм) аркылуу жиберүү мүмкүнчүлүгүн сунуштасаңыз да болот.

Эгер белгиленген убакта бара албай турган болсоңуз, кызмат адамына (тергөөчүгө) мунун себебин кабарлашыңыз зарыл. Суракты башка убакытка жылдыруу зарыл болуп калышы ыктымалдыгын эске алып, тергөөчүнүн телефонун жазып алууну сунуштайбыз.

Жүйөлүү себептерсиз суракка барбай койгондо мажбурлап жеткиришет. Чакырылган адамдын барбай калышынын жүйөлүү себептери деп булар таанылат:

- ✓ ооруп калгандыктан бара албашы;
- ✓ жакын тууганынын, жубайынын өлүмү;
- ✓ жаратылыш кырсыгы;
- ✓ чакыруу кагазын албай калганы

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

✓ белгиленген мөөнөттө барышына тоскоол болуучу башка себептер (ЖПК 121-беренеси).

Мисалы, мындай жагдайларга баланы бакчадан алып келүү зарылдыгы (бул ишти башка адамга тапшыруу мүмкүнчүлүгү болбосо).

4. Сурактын узактыгы 4 сааттан ашпашы керек.

Сурак 4 сааттан ашык созулбашы керек. Ал эми бир күн ичиндеги сурактын узактыгы 8 сааттан ашпай, анын арасында милдеттүү түрдө 1 сааттан кем эмес тыныгуу болууга тийиш (ЖПК 190-беренеси).

Эгер сизди суракка жумуш убагында чакырышса, анда КР Эмгек кодекси боюнча жумуш ээси кызматкердин мамлекеттик же коомдук иш-милдеттерин аткаруудан убактылуу бошотууга милдеттүү (КР Эмгек кодексинин 182-беренеси).

Эгер сурак саат 22:00ге чейин бүтпөй калса, анда кийинки күнү гана улантылышы мүмкүн. Кийинкиге калтырууга мүмкүн болбогон учурларды эске албаганда, суракты саат 22:00дөн саат 06:00 гө чейин жүргүзүүгө болбойт (ЖПК 158-беренеси).

Суракка адвокатсыз барбаңыз.

Суракка адвокаттын катышуусу Сиз билбешиңиз мүмкүн болгон процессуалдык ченемдердин баарын сактоону камсыздайт, укук сактоо органдары тарабынан сизге кысым көрсөтүлүшүнө жол бербейт.

Эгер мүмкүнчүлүк болсо, юристтин жардамы маал-маалы менен керек болуп турса, анда адвокат менен абоненттик макулдашуу түзүп алганыңыз оң. Же зарыл учурларда кайрылуу үчүн жок дегенде алдын ала кесипкөй адвокатты таап алсаңыз болот. Тажрыйбалуу адвокаттарды тааныштарыңыз аркылуу таба аласыз.

Адвокатты интернеттен, адвокатурадан же Юстиция министрлигинин сайтынан да издесеңиз болот: <http://minjust.gov.kg/ru/content/reestr-advokatov>. Адвокаттан

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

иш тажрыйбасын, кандай жардам бере алаарын сураңыз. Юридикалык кызмат көрсөтүү жөнүндө адвокат менен келишимди милдеттүү түрдө түзүп алыңыз.

[Медиа полиси институту](#) жарандарга сөз эркиндиги боюнча кеп-кеңеш берип, айрым учурларда адвокат таап бере алат. Жактоо маселелерин талкуулаш үчүн [Адилет](#), [Бир Дүйнө](#), [Прецедент](#) сыяктуу укук коргоо уюмдарына да кайрылсаңыз болот.

Эгер адвокат жалдоого мүмкүнчүлүгүңүз жок болсо, бул Колдонмону кунт коюп окуңуз. Кагазга чыгарып, жаныңызда ала жүрсөңүз да жакшы болот.

6. Суракка күбө же шектүү адам катары чакырылып жатканыңызды тактап алуу зарыл.

Ошентип, адегенде сотко чейинки териштирүүгө кимдер катышарын билип алуу керек:

күбө - жазык иши же жосун жөнүндөгү иш боюнча билгендерин айтышы үчүн чакырылган адам (КР ЖПК 58-бер. 1-п.);

шектүү – кылмыш жана (же) жосун жасаган деп шектелип, Жазык-процессуалдык кодексте каралган тартипте кармалган, кылмыш же жосун жасаган деп шектелгендиги жөнүндө кабарлама жиберилген адам. Тергөөчү сотко чейинки териштирүүнү кыскартуу жөнүндө токтом чыгарган же прокурор айыптоо өкүмүн бекиткен учурдан тартып ал адам жазык иши боюнча шектүү макамында болбой калат (КР ЖПК 44-бер. 1-п.);

жазык иши же жосун боюнча **айыпталуучу** – айыптоо актысы белгиленген тартипте бекитилген адам (КР ЖПК 46-бер. 1-п.).

Өз кезегинде жогоруда аталган адамдар **күбө өтүү иммунитетине** ээ – б.а. өзүнө жана өзүнүн жакын туугандарына, жубайына каршы, ошондой эле ушул Кодексте каралган башка учурларда көрсөтмө бербегенге укуктуу (ЖПК 5-бер. 38-п.).

Күбө же жабыр тарткан тарап көрсөтмө берүүдөн баш тарта албайт. Ал эми шектүү менен айыпталуучунун ушундай укугу бар. Эгер сизди күбө же жабырлануучу катары чакырган болсо, тергөөчү көрсөтмө берүүдөн баш

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

тарткан же качкан, ошондой эле билип туруп жалган көрсөтмө берген учурдагы жазык жоопкерчилиги жөнүндө эскертет.

Көбүнчө адамдын кайсы макамда сурак берерин аныктоо укугун кыянаттык менен пайдаланат. Тергөөчү сизди формалдуу түрдө күбө катары суракка алса да, берген суроолору күбөнүн аракеттерине же аракетсиздигине тиешелүү болушу мүмкүн. Мындайда күбө да, шектүү да күбөлүк иммунитетин эске салып, өзүнө каршы көрсөтмө берүүдөн баш тарта алат.

Бул ченем КР Конституциясында бекемделген: эч ким өзүнө, жубайына жана жакын туугандарына каршы күбө өтүүгө мажбурланбашы керек (КР Конституциясынын 26-бер.). Бул ченем күбөгө да тиешелүү. “Өзүнө, жубайына жана жакын туугандарына каршы күбө өтүүдөн бошотулуу” принциби күбөлүк иммунитетин болуп саналат. Ал КР Жазык-процессуалдык кодексинде да улантылган. КР ЖПК ылайык, күбө өзүнө, жубайына жана жакын туугандарына каршы күбө өтүүгө милдеттүү эмес (КР ЖПК 58-бер. 10-бөлүгү).

(ЖК «Көрсөтмө берүүдөн баш таруу же качуу жөнүндө» 346-беренесинде да күбө өзүнө, аялына (күйөөсүнө) же жакын туугандарына каршы көрсөтмө берүүдөн баш тартса, жазык жоопкерчилигине тартылбайт деп айтылат.

2017-жылы Жогорку соттун алдындагы Конституциялык палата өз чечиминде «күбөлүк иммунитет баардык кишилердин мыйзам алдында бирдейлик принцибине кирбей тургандыгын жана белгилүү категориядагы адамдарга укуктук кол тийбестик боюнча өзгөчө укук берилерин жана аларга жарандык иш боюнча көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугу ыйгарыларын билдирерин» көрсөттү. Палатанын түшүндүрмөсүнөн келип чыккандай, аталган ченемди **өзүн-өзү айыптоого** жана **өзүнө**, жубайына же жакын туугандарына каршы **көрсөтмө берүүгө мажбурлоого каршы** укуктук кепилдик катары кароо керек. Демек, жарандарды өзүнө, жубайына же жакын туугандарына каршы көрсөтмө берүүдөн бошотуу аркылуу мыйзам **өзүнө жана жакын туугандарына зыян келтирүүгө мажбурлоого жол койбоо керек** деген адеп-ахлактык түшүнүктөргө ылайык юридикалык эрежелерди аныктаган.

Башкача айтканда, эгер тергөөчүнүн суроолору суралып жаткан күбөнүн аракеттерине же аракетсиздигине тиешелүү болсо, анда бул тергөөчүнүн күбө макамында сурак жүргүзүшү ак ниеттүү эмес деп таанылат. Күбө дагы аталган ченемге шилтеп, өзүнө каршы көрсөтмө берүүдөн баш тарта алат.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

Көрсөтмө берүүдөн баш тартканы жана атайын жалган көрсөтмөлөрдү бергени үчүн күбөнүн жоопкерчилиги жөнүндө КР Жазык кодексинин ченемдери сизге жайылтылбай тургандыгын тергөөчүгө далилдер менен ырастап бериш үчүн мындай кырдаалдарда жактоочунун болушу өтө зарыл. Бул учурда тергөөчү күбө өзүнө каршы көрсөтмө берүүдөн баш тартканы үчүн жазык жоопкерчилигин айтып аны эскерте же коркута албайт. Бул жерде сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюп берүү жөнүндө сөз болушу да мүмкүн эмес. Мында сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол коюп берүүдөн баш тарткандык үчүн жоопко тартууга болбостугун айта кетишибиз кажет.

Эгер сизди күбө катары чакырышса, сиз:

- эне тилинде же өзүңүз билген тилде көрсөтмө бере аласыз;
- кесипкөй котормочунун кызматынан пайдалана аласыз;
- көрсөтмөнүздү өзүңүз баяндап жаза аласыз;
- сурактын протоколу менен таанышып, ага кошумча жана өзгөртүү киргизе аласыз;
- көрсөтмө берип жатканда жазуу кагаздарын жана документтерди колдоно аласыз;
- сурак учурунда жактоочу ала аласыз.

7. Сурак учурунда сылык болуңуз, ашык сөз айтпаңыз, суроого жооп берүү менен чектелиңиз.

Сурак башталар алдында тергөөчү милдеттүү түрдө сиздин укуктарыңыз менен милдеттериңизди түшүндүрүп, протоколго тийиштүү белги коюуга тийиш. Тергөөчү берген суроолор так, түшүнүктүү, кыска болуп, тергөөчүнүн ырастоолорун же баа берүүлөрүн камтыбашы керек. Жооп берип жатканда суроонун нугунан чыкпоо сунушталат. Ошондой эле сөз тергелип жаткан ишке гана тиешеси болушу зарыл. Ошол себептүү тергөөчүдөн сизди суракка чакырганга эмне себеп болгондугун, эмнелер жөнүндө айтуу зарыл экендигин тактап сурап алышыңыз абзел.

Адатта тергөөчү суракты «эркин маектешүүдөн» баштоону сунуш кылат. Тактап айтканда күбөгө жеке өзү байкаган же уккан (кимден уккан) жагдайлар

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

боюнча билгендеринин баарын айтып берүүнү өтүнөт. Бул баскычта тергөөчүнүн суроолору суралуучунун өзүнө маалым болгон жагдайларды кеңири жана ырааттуу түрдө баяндап айтышы үчүн берилет.

Сурактын жүрүшүндө эмнелерди айтканыңызды жазып алыш үчүн калем менен блокнот алып алыңыз же кол коюлгандан кийин сурактын протоколун сүрөткө тартып алыңыз. Тергөөчү күбөгө сурак жүргүзгөн протоколдун көчүрмөсүн берүүгө милдеттүү эмес, ал эми сиздин жазып (тартып) алгандарыңыз кошумча сурактарда, беттештирүүдө ж.б.у.с. керек болуп калышы мүмкүн.

8. Сизди тергөөчү гана сурай алат, ошондуктан суракты ким жүргүзө тургандыгын тактаңыз.

Сизди ким суракка аларын билип алыңыз. Кызматтык күбөлүгүн көрсөтүүнү сылык түрдө өтүнүңүз.

Эгер сизди аты-жөнү чакыруу кагазда көрсөтүлгөн тергөөчү эмес, башкасы суракка алса, анда сурак бүткөндөн кийин бул маалыматты социалдык желелерде жарыя кылыңыз. Эч кылмышы жок, бирок бийликти сындагандарды кайсы тергөөчү суракка алып жаткандыгын коомчулук билиши үчүн бул зарыл.

Суракты тергөөчү гана жүргүзө алат. Аталган жазык иши боюнча өндүрүш жүргүзүүгө укугу жок адам каалагандай процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзсө, алынган маалыматтар жараксыз деп эсептелип, эгер анда тиешеси жок, четке кагылууга тийиш болгон адам катышса, далилдери жол берилгис деп таанылат (ЖПК 82-бер. 4-бөл, 5-п.).

Психологиялык басым болбошу үчүн опер кызматкери менен тергөөчүдөн башкасын кабинеттен чыгып кетүүнү сураныңыз. Сурак жүргүзүп жатканда күч колдонуу, кыйноо, коркутуу же башка мыйзамсыз таасир этүү чаралары мыйзамда аныкталган жазык жоопкерчилигине алып келет (КР ЖПК 191-бер.).

Сурак бүткөндөн кийин тергөөчү сизге сурактын протоколу менен таанышууга мүмкүнчүлүк бериши керек. Анда милдеттүү түрдө сурактын мазмуну жана аны жүргүзүү жол-жобосу болот. Андагы суроолор жана жооптор сурак жүргүзүлгөндөгүдөй ырааттуулукта жазылышы абзел.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

9. Маалыматты ачыкка чыгарбоого эмне үчүн кол коюп беришиңиз керектигин сураңыз, эгер түшүндүрүп беришпесе, кол койбой койсоңуз болот (сөзсүз жактоочунун катышуусунда).

Сурак жүргүзүлгөндөн кийин 5 мүнөт тыныгуу алыңыз. Андан кийин протоколдун мазмуну менен таанышып чыгыңыз. Эгер жаңылыш жактары болсо, тактоо же толуктоо талап кылынса, тергөөчүгө айтыңыз. Тергөөчү аны аткарууга милдеттүү (КР ЖПК 193-бер.). Ага чейин сурактын протоколуна кол койбонуз. Таанышып чыккандан кийин протоколдун ар бир бетине кол коёсуз.

Сурактын жыйынтыгы боюнча зарылчылыкка жараша тергөөчү сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтары катары көрсөтмөлөрүнүздү ачыкка чыгарбоо талабына кол койдуруп алууга укуктуу (КР ЖПК 191-бер. 13-бөл.). Бирок бул жобо тергөөчү ар бир иште негизсиз эле ушундай кол койдуруп ала берет дегенди түшүндүрбөйт.

Беренедө жазылган «зарылчылыкка жараша» шарты аталган ченем белгилүү жагдайлар пайда болгондо гана иштейт дегенди билдирет. Тергөөчүнүн иш-аракети сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын чектөөнү туюндургандыктан, мында укукка кийлигишүүнү КР Конституциясынын 20-бер. 2-п. ылайык баалоо керек. Анда көрсөтүлгөндөй, «адам менен жарандын укуктары менен эркиндиктери Конституция жана мыйзамдар тарабынан улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоо, калктын ден соолугу менен адеп-ахлагын сактоо, бөлөк кишилердин укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында чектелиши мүмкүн». Мындай чектөөлөр аскердик же мамлекеттик бөлөк кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши ыктымал. Киргизилген чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга шайкеш келиши керек».

Башкача айтканда, тергөөчүнүн сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алуу аркылуу күбөнүн укуктарын чектегендигинин жүйөсү болушу керек. Антпесе ал аталган ченемди өз башынча колдонуп, кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалынышы мүмкүн. Жактоочунун катышуусу сиздин кол коюп берүүдөн баш тартышыңызды негиздөөгө жардам берет.

Сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтарын жарыя кылгандыгы үчүн жазык жоопкерчилиги тууралуу эскертүү жазык ишиндеги конкреттүү маалыматтарды коргоого багытталган. Мисалы, эгер жазык ишинде мыйзам тарабынан

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

корголуучу сырга (кишилердин жеке маалыматтары, салык, банк, соода, медицина сырлары, баланы асырап алуу сыры ж.б.у.с.) тике же кыйыр тиешелүү маалыматтар бар болсо, маалыматтарды ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алуу зарыл. Мамлекеттик сырга тиешелүү сурак жүргүзүлгөндө же «Купуя» жана «кызматтык пайдалануу үчүн (КПҮ)» деген белгиси бар документтерди көрсөтүү менен сурак жүргүзүлсө, маалыматтарды ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алынат жана тийиштүү жазык жоопкерчилиги жөнүндө эскертүү берилет.

Эгер маалыматтарды жарыя кылуу жазык иши боюнча өндүрүштүн өзүн татаалдатса, мисалы, иш боюнча чогултулган далилдерди жоготууга алып келсе, шектүү же айыпталуучу тарабынан далилдерди жок кылууга шарт түзсө, алардын тергөө менен соттон качуусуна мүмкүнчүлүк жаратса, жазык иши боюнча өндүрүшкө тоскоолдук кылса, кол коюу талап кылынышы мүмкүн.

Ошол себептүү тергөөчү жарыя кылынбай турган маалыматтарды анык айтууга тийиш. Антпесе жарыя кылууга тыюу салынган кайсы маалымат жөнүндө кеп жүрүп жатканы такыр түшүнүксүз болот. Кол коюуда каралып жаткан тыюу кайсы мөөнөткө чейин (алдын ала тергөө толук бүткөнгө чейин, айып угузулган учурга чейин ж.б.у.с.) күчүндө боло тургандыгы ушундай эле жол менен такталышы абзел.

КР ЖПК 191-беренесинин 13-бөлүгүнө ылайык, өз көрсөтмөлөрүн ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алуу жол-жобосу иш жүзүндө өтө жөнөкөй. Тергөөчү (алгач тергөөчү) кишиге адегенде жазык иши боюнча өндүрүш жүрүп жаткан тергөөнүн маалыматтарын кызмат адамынын (органдын) уруксатысыз ачыкка чыгарбоо керектигин оозеки эскертип, анан КР «Жоруктар жөнүндө» кодексине ылайык жоопкерчилик жөнүндө эскертүү аркылуу алдын ала тергөөнүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алат (165-бер. - сотко чейинки тергөөнүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо жөнүндө мыйзамда аныкталган тартипте эскертүү берилген киши айтылгандарды прокурордун же тергөөчүнүн макулдугусуз жарыя кылса, 20 000 сомдон 30 000 сомго чейин айып төлөйт).

Практикада киши кол коюп берүүдөн баш тарткан учурда сиз кол коюп берүүдөн баш тартканыңызды жана бул жөнүндө тергөөчү сизди сотко чейинки тергөөнүн маалыматтарын ачыкка чыгарбоо керектигин эскерткендигин жазып,

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

кол коёт. Тергөөчүнүн аракетине каршы прокуратура органдарына же сотко даттанса болот.

10. Суракка мыйзамсыз чакыргандардын жана маалыматты ачыкка чыгарбоого милдеттендиргендердин аракетине каршы арызданыңыз.

Эгер жүргүзүлүп жаткан процессуалдык аракеттер (аракетсиздиктер) же чечимдерге тиешелүү болсо, териштирүүчү органдын, тергөөчүнүн, тергөө бөлүмчөсүнүн жетекчисинин, прокурордун же соттун аракетине (аракетсиздигине) жана чечимине каршы жазык сот өндүрүшүнүн катышуучулары жана дагы бөлөк кишилер арыздана алат (КР ЖПК 127-бер.).

Мыйзамсыз сурак жүргүзүлгөн, ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол койдуруп алынган учурдан тартып 15 күндүн ичинде прокуратурага же тергөө судьясына арыз менен кайрылса болот (КР ЖПК 129-бер.).

Арызда арыз берилген органдын аталышы, сиздин маалыматтарыңыз (аты-жөнүңүз, дарегиниз, байланыш номерларыңыз); эмне үчүн арыз бергендигиниз, талаптарыңыз, арыз берген күн, тиркелген документтер (мисалы, чакыруу кагазынын, сурактын протоколунун, өкүлгө берилген ишеним каттын ж.б.у.с. көчүрмөлөрү) көрсөтүлүшү керек.

Арыздын текстинде арыздын негизги себеби көрсөтүлүп, ашыкча эмоцияласыз эле ток этери жазылат.

Прокуратура органдары арызды алгандан кийин үч күндүн ичинде карашы керек. Арызды териштирүү үчүн кошумча материалдарды текшерүү керек болгон өзгөчө учурларда арызды кароо мөөнөтү узартылгандыгы тууралуу арыз ээсине милдеттүү түрдө кабарлап, 10 күнгө чейин узартууга жол коюлат (КР ЖПК 131-бер.). Арызды кароо жыйынтыгына жараша прокурор арызды толук же жарым-жартылай канаттандыруу, даттанууну канааттандыруудан баш тартуу же датанылып жаткан чечимди өзгөртүү жөнүндө чечим кабыл алат да, бул тууралуу арыз ээсине 12 сааттын ичинде кабарлайт.

Укук сактоо органдарынын аракетине каршы арыз менен кайрылган учурда тергөөчү судья мындай аракеттердин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерип, бул тууралуу арыз түшкөндөн баштап 3 күндөн кечиктирбей сот отурумунда арыз ээсинин жана анын жактоочусунун же өкүлүнүн жана даттанылып жаткан аракеттер же чечимдер кызыкчылыктарына түздөн-түз

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

тиешеси бар кишилердин катышуусунда чечим чыгарат (КР ЖПК 132-бер.). Арызды кароонун жыйынтыгы боюнча тергөөчү судья тийиштүү кызмат адамынын аракетин же чечимин мыйзамсыз же негизсиз деп таап, кетирилген катаны жоюуга аны милдеттендириши же арызды канааттандуусуз калтырышы мүмкүн (КР ЖПК 262-бер.).

11. Тыянактар

Кызыгы, көбүнчө тамашалуу сүрөттөргө байланыштуу тергөө ишин жүргүзүү сандырак бир нерсеге айланып жаткандыгын өздөрү деле билип тургандыгын укук сактоо органдарынын кызматкерлери сурак жүргүзүп жаткан учурда суралып жаткандарга сездиришиптир. Бул тууралуу, мисалы, Арген Бактыбек уулунун жактоочусу Нурбек Токтакунов менен Никита Тарасенко айтып беришти.

Мындай аракеттердин мыйзамсыздыгын, жосунсуздугун жана зыяндуулугун түшүнүшсө да, тергөөчүлөр бийликтегилерди шакабалап сындагандарга карата жазылган арыздарды карап, баары бир аларды суракка алышты. Ал эми мыйзамда **эгер материалды карап жатканда кылмыштын же жоруктун белгилери жок экенин аныктоо мүмкүн болсо**, анда иш боюнча өндүрүш КР Жазык процессуалдык кодексинин 26-бер. ылайык токтотулат деп жазылган. Андан ары кызматкерлер «арызды кароосуз кылтырууга тийиш» деп айтылат («Кылмыштар менен жоруктардын бирдиктүү реестри жөнүндө» убактылуу жобонун 14-п.).

Бийликти шакабалагандык жана сындагандык үчүн суракка чакыруу бөлөк көз карашта болгону үчүн саясий жактан куугунтук болуп эсептелет жана адам менен жарандын негизги укуктарын бузат. Мындай көрүнүш үчүн сотко чейинки териштирүү жүргүзгөн кызмат адамдары жоопкер болушу керек. Алсак, КР Жазык кодексинде кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалангандыгы (КР ЖК 320-бер.), бийлигин ашыкча пайдалангандыгы (КР ЖК 321-бер.) кылмыш жасады деп мыйзамсыз айыптагандыгы (КР ЖК 340-бер.) үчүн жоопкерчилик каралган.

Эгер сизди суракка чакырышса, эмнелерди эске алышыңыз керек?

Укук сактоо органдары «жасалма» иштер менен алектенүү менен, өлкөнүн коопсуздугуна, калктын өмүрү менен ден соолугуна коркунуч жараткан чыныгы кылмыштарды алдын алууга багыттаса боло турган куч-кубатын жана ресурстарын коромжулап жатат. Жазык иши болбогон сурактарга күчтү жана каражатты сарптоо зыяндуу жана опурталдуу болуп эсептелет, анткени укук сактоо органдарынын ойдогудай жана мыйзамдуу иш жүргүзүшүнө кедергисин тийгизет.

Укук сактоо органдарынын өз убактылары менен ресурстарын пикирлерди эркин туюндуруунун алкагында өз укуктарын мыйзамдуу түрдө ишке ашырып жаткан жарандарды коркутуп-үркүтүү үчүн сарпташы коомдун укуктук маданияты менен укуктук аң-сезимине терс таасирин тийгизет. Эл арасында алардын акыйкатсыз иш-аракеттерине нааразылык сезимин пайда кылып, мамлекет менен укук сактоо органдарынын беделине доо кетирет.